

2009:46

Norra Åsum kyrka - utvändig renovering

Antikvarisk kontroll, 2008-2009

Lotta Eriksson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2009:46

Norra Åsum kyrka

- utvändig renovering

Antikvarisk kontroll, 2008-2009
Norra Åsum socken, 3021
Kristianstad kommun
Skåne län

Lotta Eriksson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2009 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2009:46
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Absidens taknock efter avslutat arbete.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

NORRA ÅSUM KYRKA

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter.....	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet.....	6
Utförda åtgärder	7
Fasader	7
Tegeltak.....	8
Plåtarbeten.....	9
Snickerier	10
Övrigt.....	10
Avvikelser från av länsstyrelsen godkända handlingar	11
Iakttagelser i samband med arbetena.....	11
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder.....	12
Övriga handlingar med relevans för ärendet	13

Skånekartan med Kristianstad kommun och Norra Åsum markerade.

Utdrag ur fastighetskartan, blad 3D1j, med Norra Åsums kyrka markerad.

Sammanfattning av utförda åtgärder

På Norra Åsum kyrka har utvändiga renoveringsarbeten utförts på de putsade fasaderna samt på långhusets, korets, vapenhusets och nykyrkans tegeltäckta takfall. Utvändiga snickeridetaljer såsom fönsterbågar och karmar samt tornets ljudluckor har målats liksom byggnadsdetaljer av järn. Invändigt har långhusets och korets vindar försetts med landgångar för ökad tillgänglighet. Dörren mellan tornrum och långhusvind har brandtätats.

Administrativa uppgifter

Objekt	Norra Åsum kyrka
Socken	Norra Åsum, 3021
Kommun	Kristianstad
Regionmuseets dnr	K12.30-344-04
Arbetshandlingar	2004-07-15 samt 2008-05-20
Länsstyrelsens beslut	2006-11-27 (dnr 433-58994-03)
Byggherre/beställare	Kristianstad kyrkliga samfällighet
Konsult	-
Entreprenör	Petrus entreprenad AB
Antikvarisk kontrollant	Regionmuseet Kristianstad/ Landsantikvaren i Skåne genom Lotta Eriksson
Byggnadstid	augusti 2008 – maj 2009
Antikvarisk slutbesiktning	2009-06-23

Bild 1: Äldre fotografi från år 1900 visandes Norra Åsums kyrka från söder. Observera tornuret och kyrkans plåtklädda takfall. Långhuset, koret och nykyrkans takfall omlades med tegel på 1970-talet.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Norra Åsums kyrka uppfördes i slutet av 1100-talet i romansk stil med långhus, smalare kor och absid i öster samt brett västtorn i väster. Om kyrkans tillkomst vittnar en runsten, idag placerad i kyrkans vapenhus, med inskriptionen "Kris-te, Marias son, hjäl-p dem som byggde denna kyrka, ärkebiskop Absalon och Esbern Mule.". I tornets första våning finns en emporvåning inrättad, dock har öppningen mot långhuset murats igen. Under 1500-talet tillbyggdes kyrkan under två etapper på norra sidan. Tillbyggnaderna har genom murverksundersökningar konstaterats vara tillkomna vid två olika tidpunkter.

Vid den senaste restaureringen som skedde på 1970-talet togs bl a det romanska fönstret i absidens östvägg och en sakramentsnisch med inmurad buxbomskvist fram och en byggnadsarkeologisk undersökning genomfördes. Vid den byggnadsarkeologiska undersökningen klargjordes bl a kyrkans ursprungliga golvnivå och byggnadskropparnas kronologiska tillkomstperioder. Man fann att kyrkans puts både in- och utvändigt har haft en dekorativ kvaderristning.

Kyrkans fasader har kontinuerligt underhållits och avfärgats. På 1980-talet valde man att avfär-ga fasaderna med Keim silikatfärg.

Bild 2: Tornets övre del med kraftig nedsmutsning på framförallt tinnarna. **Bild 3:** Sprickbildningar i de putsade fasaderna förekom endast på kyrkans södra sida och kunde lokaliseras till äldre igenmurade fönsteröppningar. På bilden är sprickbildningen delvis uppbuggen.

Utförda åtgärder

Fasader

Kyrkans fasader var nedsmutsade samt beväxta med alger, dock i begränsad omfattning. Det var framförallt nykyrkans och tornets norra sida samt tornets övre delar som upplevdes som ”smutsiga”. Fasaderna tvättades medels varmvatten under tryck. Därefter knackades löst sittande puts ner. Putsnedknackningen var av mycket ringa omfattning och omfattade framförallt de sprickor som fanns ovanför fönsteröppningarna på långhusets södra sida. I nykyrkans tegelrösten samt kyrkans granitsockel utfördes viss omfogning. Handlingarna föreskrev avfärgning med kalkfärg men då det vid rengöringsarbeten visade sig att befintlig avfärgning var utförd av silikatfärg typ Keim, bekräftat av tidigare entreprenör, togs beslutet att även denna gång avfärga med denna färgtyp. Den av Keim levererade kulören *Kyrkvit* upplevdes dock som alltför kall, nästan blåaktig, bröts denna med guldocker. Blinderingarna i nykyrkans avfärgades med kalkfärg på den antikvariska kontrollantens önskemål då äldre färgspår av röd/rosa puts återfanns i kanterna av blinderingarna.

Bild 4: Korets kopparklädda vindskiva fick en extra kopparbeklädnad i överkant för att kompensera för takfallets kraftigare takläkt. **Bild 5:** Nykyrkans två takfall innan arbetenas genomförande. De inre takfallen lades om med helt nya pannor av fabrikat Vittinge P4. Ränndalens kopparbeklädnad byttes ut liksom den kopparklädda takluckan.

Tegeltak

Samtliga tegeltäckta takfall har tvättats med varmvatten och därefter demonterats för byte av underliggande läkt och papp. På långhusets samt nykyrkans takfall demonterades fem utav ursprungligen sju takluckor efter samråd med antikvarisk kontrollant och länsstyrelsens handläggare.

Takfallens befintliga läkt avvek från idag gällande standard och ansågs som alltför klen i dimensionerna, endast 12 mm, varvid beslut om att byta samtliga läkt mot idag rådande standard, 20 mm. Detta medförde dock att mindre justeringar i vindskivornas plåtbeklädnad fick utföras.

På långhusets, korets och nykyrkans yttre takfall mot väster och öster lades befintliga hela pannor av fabrikat Veberöd DH 14-12 tillbaka medan nykyrkans inre takfall belades med nya pannor av fabrikat Vittinge P4. Trots att samtliga Veberödspannor är märkta med samma typbeteckning skiljer sig formatet pannorna emellan.

Bild 6: Blyplåt instucken under de nya munkpannorna på nykyrkans tinnar. Lösningen är tidsbegränsad till 2 år efter antikvarisk slutbesiktning, under vilken tid beställaren letar efter pannor med större längdmått. **Bild 7:** Rötskadat virke i nykyrkans rännadal.

Nykyrkans tinnar som täcktes av munk-/nunnetegel justerades och trasiga pannor byttes ut mot nyanskaffade begagnade pannor. Befintlig pannor hade en mycket ovanlig dimension med ansenlig längd som visade sig svår att matcha med andra begagnade pannor. Antikvarisk kontrollant godkände tillsvicare en provisorisk lösning med begagnade pannor med kortare format som kompletteras med en blyplåt för att uppnå droppkant med samma dimension som på de gamla pannorna in mot innanförliggande takfall. Lösningen är tidsbegränsad till två år efter den antikvariska slutbesiktningen under vilken tid beställaren har möjlighet att hitta ersättningspannor.

Plåtarbeten

Samtliga plåtavtäckningar mellan takfall och kyrkans putsade fasader har demonterats och ersatts med nya av blyplåt. Befintliga plåtavtäckningar var av kopparplåt med i de flesta fall mycket dålig anslutning mot fasader.

Den plåtklädda rännadalen mellan nykyrkans två takfall visade sig vara dålig med rötskador i underliggande träkonstruktion som följd av inträngande vatten. Hela rännadalen försågs med ny kopparplåt och underliggande skadat virke byttes ut.

Underkanten av tornets ljudluckor har försetts med plåtbeklädnad av koppar för att förhindra inträngande vatten i karmbottenstycket.

Bild 8: Plåtavtäckningarna av koppar hade dålig anslutning mot de putsade fasaderna med vatteninträning som följd.
Bild 9: Befintliga kopparavtäckningar behölls men för att göra minsta möjliga åverkan i murverket bögs de inte in i detta utan kompletterades med en blyplåt som putsen anslöts mot.

Snickerier

Kyrkans fönster och dörrar har skrapats rena från löst sittande färg och därefter målningbehandlats med linoljefärg. Vid den antikvariska slutbeisktningen var ännu ej ekfönster respektive ekdörr på kyrkans norra sida oljebehandlad.

Övrigt

På långhusets och korets vindar, har landgångar med handledare på en sida monterats. Invid centralapparaten för kyrkans brandlarm samt vid nedgången till nykyrkans vindar har landgångarna utökats med plattformar. Till nykyrkans vind kommer man via en fast monterad stega.

Mellan tornets andra våning och långhusvinden har en brandtätad dörr monterats i befintlig muröppning.

Kyrkans åskledare har kompletterats och justerats efter gällande regelverk.

Invid tornets takfot har nät monterats för att förhindra fåglar att ta sig in i tornet. De befintliga nätade luckorna vid tornets ljudluckor och mindre fönstergluggar har justerats för bättre passform samt säkrats med ytterligare infästningar.

Solbänkarna av kalksten har lagats med infärgat lagningsbruk. Lagningen har getts en något konvex profil för att i möjligaste mån förhindra fukt att tränga in i fogen.

Bild 10: Äldre avfärgning i rött i en av nykyrkans blinderingar. **Bild 11:** En av absidens pilastrar efter avslutad rengöring. Såväl pilastrar med baser och kapital som absidens taklist visade sig vara utförd i mörkgrå granit.

Avvikelser från av länsstyrelsen godkända handlingar

Enligt länsstyrelsens beslut skulle avfärgning av kyrkans fasader ske med traditionella material och metoder, dock ej specificerade. Efter att konstaterande skett angående fasadernas tidigare avfärgning med Keim togs gemensamt beslut att fortsätta med denna färgtyp.

Kring kyrkan beslutades att befintliga markplattor skulle skäras av med en halv plattas bredd för att förhindra vattenstänk på fasaderna.

Iakttagelser i samband med arbetena

I samband med rengöringsarbeten på kyrkans fasader iaktogs spår av äldre röd avfärgning i blinderingarna på nykyrkans tinnar. Under samma arbetsmoment kunde även materialet i absidens pilastrar undersökas och såväl pilastrarna med baser och kapital som absidens taklist konstaterades utförda av granit.

Orsaken till långhusets och korets mycket kraftiga vindskivor visade sig vara dubbel underbrädning. Den troliga anledningen till detta torde vara att man vid renoveringen på 1970-talet valde att inte riva bort då befintlig, skadad underbrädning utan lade ny direkt ovanpå denna.

Kopparplåten på torntaket, troligen tillkommen på 1970-talet, är falsad med falsmaskin av vilken tydliga spår finns kvar på stånfalsarna.

Bild 12: Dörr, troligen från 1600-talets mitt, på nykyrkans västra fasad. Under den nu påförda målningsbehandlingen finns flera äldre målningskikt, bland annat ett tjockt lager platsfärg, troligen latex från 1970-talet. **Bild 13:** Fastigheten Hovrätten 39 i Kristianstad har ett liknande dörrblad i behåll. Bevarade ytterportar från denna period är relativt ovanliga i Skåne.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Arbetena har skett med god omsorg om byggnadens kulturhistoriska värden och i enlighet med länsstyrelsens beslut. Avvikelser från godkända handlingar har skett i samråd med antikvarisk kontrollant och/eller länsstyrelsen.

Antikvarisk kontrollant anser dock att dörren på nykyrkans västra fasad, troligen från 1600-talets mitt, inom en snar framtid bör åtgärdas genom hel renskrapning då äldre färgskikt av plastfärg idag finns bevarade under den nu utförda målningsytan vilket på sikt äventyrar dörrens bevarande. Vid en sådan renskrapning bör antikvarie medverka för en analys av äldre färgsättning.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

2004-09-15	Länsstyrelsen: Remiss
2004-09-15	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Yttrande
2005-12-07	Kristianstad kyrkliga samfällighet: Ansökan om tillstånd
2006-03-13	Riksantikvarieämbetet: Yttrande över konserverings- program
2006-11-27	Länsstyrelsen: Beslut (dnr 433-58994-03)
2006-11-30	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Kontrollplan och kostnadsberäkning AK
2008-07-02	Kristianstad kyrkliga samfällighet: Förfrågningsunderlag utvändigt renovering
2008-07-11	Regionmuseet Kristianstad: Reviderad kontrollplan och kostnadsberäkning AK
2008-08-05	Kristianstad kyrkliga samfällighet: Protokoll start- och projektmöte
2008-08-21	Kristianstad kyrkliga samfällighet: Protokoll bm 1
2008-09-01	Kristianstad kyrkliga samfällighet: Protokoll tekniskt byggmöte
2008-10-16	Kristianstad kyrkliga samfällighet: Protokoll tekniskt byggmöte
2008-10-16	Kristianstad kyrkliga samfällighet: Utlåtande för del- slutbesiktning
2008-12-04	Kristianstad kyrkliga samfällighet: Byggmöte avslut på entreprenad
2008-12-04	Kristianstad kyrkliga samfällighet: Utlåtande över slut- besiktning
2009-06-24	Kristianstad kyrkliga samfällighet: Utlåtande över efter- besiktning

Kristianstad 2009-06-25

Lotta Eriksson

Regionmuseets rapportserie 2009

Kulturmiljö

1. Bröddarps mölla, Västra Ingelstads sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2008
2. Fjälastorps småskola, - restaurering av uthus, Brunnby sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
3. Gamlegård – fasadrestaurering, Helsingborgs stad, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
4. Hajen 13, Höganäs sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
5. Täckarehuset – restaurering av två jordkällare, Brösarps sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
6. Gravarna i Askgården – i skuggan av Flyinge kungsgård, Södra Sandby sn, FU, Helene Wilhelmson, 2002
7. Åter på Hammar 9:21, Nosaby sn, FU, Anders Edring 2009
8. Ruveröds kvarn – rekonstruktion av dämme och kvarnlucka, Riseberga sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2008
9. Renovering av balkonger på Tranchellska huset, AK, Mia Jungskär 2008
10. Hovdala slott huvudbyggnaden – dokumentation i samband med fasadrenovering, Brönneustads sn, BAD, Kristina Nilén, 2007
11. Hovdala slott hus D – invändig restaurering av ”Noras fåfånga”, Brönneustads sn, AK & BD, Kristina Nilén, 2007-2008
12. Krageholms mölla – i ny papp, Sövestads sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2007
13. Skånbergs mölla – renovering av hättan, Gladsax sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2007
14. Kvihusa 1:2 – åtgärder på tak till ekonomibyggnad, Eljaröd sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2007
15. Boplatser och en grav vid Norreskog, Ivetofta sn, FU, Tony Björk, 2008
16. Dunderbacken. Arkeologisk forskningsundersökning inom ärkebiskopsborgen i Åhus, Johan Dahlé, 2008
17. Stångby kyrka, invändig restaurering och mögelsanering, Stångby sn, AK, Petter Jansson 2007-2008
18. Lövestads kyrka, utvändigt renovering, Lövestads sn, AK, Petter Jansson 2008
19. Öja kyrka, utvändigt renovering, Öja sn, AK, Petter Jansson 2008
20. Östra Vemmenhögs kyrka, renovering av tak, Östra Vemmenhögs sn, AK, Petter Jansson 2008
21. Näs kyrka, fasader och tak, Trollenäs sn, AK, Petter Jansson 2008
22. Att flytta en gravsten – Torben Billes gravsten i Lunds domkyrka, Lunds sn, AK, Petter Jansson 2008-2009
23. Cement, järn och berg, Södra Mellby sn, FU/SÖ, Bertil Helgesson 2008
24. Tobaksprojektet 2008, projektrapport, Jimmy Juhlin Alftberg med bidrag av Åsa Jakobsson, 2009
25. Frillestads kyrka – utvändigt renovering, Frillestads sn, AK, Heikki Ranta 2008
26. Norra Rörums kyrka – nyläggning av spåntak, Norra Rörums sn, AK, Heikki Ranta 2008
27. Schaktning vid Bosjö kloster kyrka, Bosjö sn, FU, Jan Kockum 2009
28. Glimmebodagården – omläggning av två takstin, Brösarps sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2008
29. Glimmebodagården – restaurering av fönster och dörrar, Brösarps sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2008
30. Loshults kyrkas orgelfasad, Loshults sn, AK, Lotta Eriksson, 2009
31. Fjärrvärme i Åhus, Åhus sn, FU, Jan Kockum och Catherine Svensson, 2001-2002
32. Yxor och brunnar i Härlöv, Kristianstad, SU, Tony Björk & Helene Wilhelmson, 2008
33. Harlösa kyrka, Relihskrin? & byggnadslämningar, schaktningsövervakning, 2006, Harlösa sn, Johan Dahlé
34. Skepparslövs kyrka - absidarbeten, Skepparslöv sn, AK, Jimmy Juhlin Alftberg, 2009
35. Övraby mölla - utbyte av vingar, Övraby socken, AK, Helene Stalin Åkesson, 2009
36. Everöds kyrka - konservering av predikstol, Everöd sn, AK, Lotta Eriksson, 2009
37. Övedskloster - landskapsparken. Kulturhistorisk utredning i samband med våtmarksprojekt 2009, Öveds sn, Kristina Nilén, 2009
38. Heliga Trefaldighetskyrkan – konserveringsarbeten, Kristianstads sn, AK, Lotta Eriksson 2008-2009.
40. Förhistoria och historia i Gualöv - Gualöv 61:113, Gualöv sn, FU, Jan Kockum, 2009
41. Kv. Jörgen Kristoffersen 6, Kristianstad, värdebeskrivning 2009, DK, Emelie Petersson, 2009
42. Gamlegård Dagstorp 5:2 – renovering av stallängans södra vägg, Dagstorps sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2009
43. Sporrakulla Gärd, AK, Glimåkra sn, Jimmy Juhlin Alftberg, 2009
44. Öllsjö 7:1, Skepparslövs sn, FU, Anders Edring, 2009
45. Skromberga – en kulturmiljö att använda, Ekeby sn, AF, Helene Stalin Åkesson, 2008-2009
46. Bastion Schleswig, Kristianstad sn, FU, Johan Dahlé, 2009
47. Norra Åsum kyrka – utvändigt renovering, Norra Åsum sn, AK, Lotta Eriksson, 2008-2009

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggnadsark-dokumentation

